

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 10

Sayı 2

Temmuz-Aralık 2010

Dinler Tarihi Açısından Alevîlik-Bektaşîlikte İbadet ve Cemevleri Üzerine Bir Deneme

Dr. Asife ÜNAL*

Atıf / ©- Ünal, A. (2010). Dinler Tarihi Açısından Alevîlik-Bektaşîlikte İbadet ve Cemevleri Üzerine Bir Deneme, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2), 151-176.

Özet- Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîliğin en temel ritüellerinden biri olan cem ayini günümüzde cemevlerinde icra edilmektedir. Ancak cemevlerinin dinî ve hukukî statüsü üzerinde fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bu makale cemevlerinin dinî statüsü üzerine Dinler Tarihi açısından bir deneme mahiyetindedir. Çalışmada önce Alevîlik- Bektaşîliğin konumu Dinler Tarihi perspektifi ile ele alınmış, ilk iki bölümde din ve ibadet kavramları analiz edilmiş, buradan hareketle Alevîlik-Bektaşîliğin ayrı bir din olarak görülüp görülemeyeceği ve cem törenlerinin ibadet sayılıp sayılamayacağı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise mabet ve ibadethane kavramları ile cemevlerinin statüsü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler- Alevîlik-Bektaşîlik, din, ibadet, mabet, ibadethane, cemevi

§§§

Giriş

Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik ile ilgili olarak son yıllarda tartışılan konuları “Alevî Kimliği”, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Alevîliğin Temsili”, “Zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri” ve “Cemevlerinin Durumu” başlıkları altında ele almak mümkündür.¹ Alevîlik-

* Türkiye Dinler Tarihi Derneği Başkan Yardımcısı, e-posta: asife.unal@yahoo.com

¹ Bkz. Abdurrahman Küçük-Mehmet Alparslan Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevîlik-Bektaşîlik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*, Ankara 2009, s.214-218; Devlet Bakanlığı, *Alevî Çalıştayları Nihai Rapor*, Ankara 2010, s.87-178.

Bektaşlılık ile ilgili olarak tartışılan bu konular dinî, hukukî, sosyolojik, kültürel ve iktisadî boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu tartışmaların en hassas noktalarından birini cemevlerinin ibadet yeri sayılıp sayılamayacağı meselesi oluşturmaktadır.

Türkiye’de Alevîlik-Bektaşlılığın en temel ritüellerinden biri olan cem ayini günümüzde cemevlerinde icra edilmektedir. Ancak cemevlerinin dinî ve hukukî statüsü üzerinde ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bu makale cemevlerinin dinî statüsü üzerine Dinler Tarihi açısından bir deneme mahiyetindedir. Türkiye’de cemevlerinin dinî statüsünün ortaya konabilmesi için önce Alevîlik- Bektaşlılığın konumu Dinler Tarihi bakış açısı ile ele alınacaktır. Bunun için ilk iki bölümde din ve ibadet kavramları analiz edilecek, buradan hareketle Alevîlik-Bektaşlılığın ayrı bir din olarak görülüp görülemeyeceği ve cem törenlerinin ibadet sayılıp sayılmayacağı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise mabet ve ibadethane kavramları ile cemevlerinin statüsü tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.Dinler Tarihi Açısından Din ve Alevîlik-Bektaşlılığın Yeri

Arapça deyn kökünden mastar veya isim olduğu ifade edilen “**din**” kelimesi ceza, mükâfat, itaat, boyun eğme, hüküm, hesap, adet, durum, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet, kanun, galibiyet gibi anlamlara gelmektedir.² Dinin farklı bakış açılarıyla çok sayıda tanımı yapılmıştır.³ Dinler Tarihi açısından “Bir cemaatin sahip olduğu, kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramını da genellikle içinde bulunduran inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlakî kurallar bütünüdür”⁴ şeklinde tarif edilen din, insanlık tarihi boyunca varlığını ve etkisini sürdüren en önemli kurumlardan biri olmuştur. Bu önem, her inanın din sayılmasını önleyen bir hassasiyet ve tutum gelişmesini sağlamıştır. Dinler Tarihi yeni bir din getirdiği iddiası ile ortaya çıkan çok sayıda kişiye tanık olmuş ancak bu kişilerin çoğu “yalancı” olarak nitelendirilmiştir. Kimi zaman da getirilen yeni yorum bir “dinsel hareket” olarak görülmüş yahut bir “mezhep, tarikat, tasavvufi/mistik anlayış” hüviyetinde kabul edilmiştir.

² Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX/312; Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 2009, s.24-26.

³ Din tanımlarının bazıları için bkz. A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*, s.19-20; Günay Tümer, “Din”, *DİA*, IX/314-316. Ayrıca yeni bir din tanımı için bkz. Abdurrahman Küçük, “Kuran’da Din ve Din Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları II*, Ankara 2000, s.7; Abdurrahman Küçük, *Din ve Eğitim*, Ankara 2010, s.7.

⁴ A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*, s.20.

Dinler Tarihi verilerine göre bir inanışın “din” sayılması için birtakım ilkelere sahip olması gerekmektedir. Bu ilkeler şöyle özetlenebilmektedir: “1-Tanrı veya yüce varlık inancı. 2-Kutsallık anlayışı ve kutsal olan-kutsal olmayan ayırımı. 3-İman esasları, ibadet ve dinî ayin uygulamaları. 4-İlâhî kaynağa dayandırılan vahiy/ilham, kutsal kitaplar veya metinler, ahlâkî kurallar. 5-Peygamber veya ilâhî mesajlar kapsamında ‘din kurucusu’. 6-Dünya ve özellikle öbür dünya/ahiret görüşü. 7-Ortak amaçlarda bir araya gelmiş cemaat/grup-topluluk. 8-Taklit olmayan, senkretik ve eklektik bir yapı taşımayan, özgün bir muhtevaya sahip olma. 9-Dinî, dünyevî ve siyasî gayeler ile ortaya çıkmama. 10-Saf, temiz ve iyi niyetli olma, toplumsal bir gayenin tahakkukunu esas alma.”⁵

Yukarıdaki ilkeler göz önünde bulundurulduğunda genellikle bir dinde Tanrı/Yüce varlık anlayışı, inanç ve ibadet esasları, ahlâk kuralları, kutsal kitap anlayışı, peygamber-kurucu inanışı, özgün muhteva, cemiyet/ümme gibi özellikler bulunmalıdır. Günümüzde dünyada “din” olarak kabul edilen 12-13 dinde bu özellikleri bulmak mümkündür. Yeryüzünde bugün 7 milyar civarında insanın müntesibi olduğu dinler; kabile dinleri ve geleneksel Türk dinî ile Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm, Zerdüştilik(Parsilik), Sabiilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’dır.⁶ Bu dinlerin dışında kalanlar ya bir dinî harekettir veya mevcut olan bir dinin mezhepleri, tarikatları, farklı yorumlarıdır. Bu durumda olan anlayışlar Dinler Tarihinde “din” olarak kabul edilmemekte ancak temel esaslarını oluşturan din ile ilişkilendirilmektedir.

Mezhep, tarikat, tasavvufî/mistik anlayış genelde kabul edilmiş, kurumlaşmış ve yerleşmiş bir dinden kaynaklanmıştır ve o din ile bağlantılıdır. Alevîlik-Bektaşîlik de bu ölçüye girmektedir. Allah’a ve Kuran’a iman, diğer inanç esasları, ibadet uygulamaları, ahlâk kuralları ve dünya görüşleri açısından İslâm dairesi içerisindedir. Bundan dolayı Alevîlik-Bektaşîliğin ayrı bir din olarak görülmesi uygun değildir. Alevî-Bektaşîlerin büyük çoğunluğuna göre de Alevîlik-Bektaşîlik İslâm’ın özüdür, İslâm’ın Türk yorumudur. Yapılan araştırmalar Türkiye’deki Alevîlerin-Bektaşîlerin büyük çoğunluğunun bu görüşte olduğunu ortaya koymaktadır.⁷ Bununla birlikte genellikle Türkiye dışından olmak üzere çok küçük bir azınlığın, Alevîliği

⁵ A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*, s.21.

⁶ Bu dinlerle ilgili geniş bilgi için bkz. A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*, s.59-482.

⁷ Bu konuda yapılan araştırmalara örnek olarak bkz. Ali Selçuk, *Tahtacılar*, İstanbul 2004; Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara 2005; A.Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu*, İstanbul 2008; Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik-Bektaşîlik*, Ankara 2008.

İslâm'ın dışında hatta dinin dışında konumlandırma gayretleri bulunmaktadır. Daha çok siyasi ve ideolojik sebeplerle olduğu düşünülen bu tür yaklaşımlar ana kitleyi rahatsız etmektedir. Bu makalenin asıl hedefi cemevleri meselesini incelemektir. Alevîlik-Bektaşîliğin kimlik meselesine sadece cemevlerinin statüsünü belirleme açısından gerekli görüldüğü için değinilmiştir. Zira Alevîlik-Bektaşîliğin diğer sorunlarının çözümü için “kimlik” tartışmaları temel kabul edilmektedir.⁸

Dinler Tarihi bakış açısı ile kesinlikle İslâm dairesi içinde gördüğümüz Alevîlik-Bektaşîliği bir İslâm mezhebi olmaktan ziyade bir tasavvufi oluşum/yaşam biçimi olarak telakki etmek, Alevî geleneğine ve kaynaklarına daha uygun olacaktır. Bu makalenin kapsamını aşan bu konunun sadece Mezhepler Tarihi ve İslâm Tarihi değil, Dinler Tarihi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Felsefesi başta olmak üzere ilgili bilim dallarının yapacağı kapsamlı bilimsel araştırmalarla herkesin tatmin olacağı biçimde netliğe kavuşturulması gerekmektedir. Böylece yüzlerce yıldır süzülüp gelen bir oluşumun siyasi ve ideolojik yaklaşımlara malzeme yapılmasının da önüne geçilmelidir.

Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik ile ilgili olarak yapılan tartışmaların önemli bir bölümünü oluşturan cemevlerinin ibadethane sayılıp sayılmaması konusunda fikir yürütebilmek için cem törenlerinin ibadet olarak kabul edilip edilemeyeceğinin de tespiti gerekmektedir. Bunun için ibadet kavramına ve bu kavrama İslâm’da ve Alevîlik-Bektaşîlikte yüklenen anlamlara değinmek uygun olacaktır.

2. İslâm’da ve Alevîlik-Bektaşîlikte İbadet Anlayışı

Arapça abd kökünden türeyen “**ibadet**” kelimesi, boyun eğme, itaat, alçak gönüllük, tapma, tapınma, kulluk anlamlarına gelmektedir.⁹ Kavram olarak ise gönülden ve isteyerek Allah’a yönelmek, tapınmak ve bağlanmak olarak tanımlanabilir. İnanma ihtiyacı gibi doğuştan gelen bir ihtiyaç olan ibadet ile insan, inandığı yüce varlık ile irtibat kurmayı, onun hoşnutluğunu kazanmayı, ona sığınmayı hedeflemektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için dinler, birtakım kurallar ve şekiller ortaya koymuştur.

⁸ Alevîlik-Bektaşîlikte kimlik tartışmaları için bkz. Cemal Sofuoğlu-Avni İlhan, *Alevîlik-Bektaşîlik Tartışmaları*, Ankara 1997, s.136-152; Şahin Gürsoy-Recep Kılıç, *Türkiye Alevîliği: Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*, Ankara 2009, s.140-152; Hasan Onat, “Kimlik ve Teoloji Bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Tarihten Bugüne Alevîlik*, Ankara 2010, ss.87-106; “*Alevî Çalıştayları Nihai Rapor*”, s. 61-75,87-100.

⁹ İbn Manzur, *Lisanu’l Arab*, Beyrut 1988, IX/11-12.

Yaşayan bütün dinlerde inanılan "yüce varlık" ile insanlar arasında manevî yaklaşmayı sağlayan ibadet şekilleri bulunmaktadır. Şekilleri, nicelikleri ve nitelikleri farklı olsa da anlamı ve amacı bakımından dinlerdeki ibadetler birbirine yakın özellikler taşımaktadır.¹⁰

Kuran'ı Kerim'de *"Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarat-tım"*¹¹ ayeti ile ibadet, insanın yaratılış amacı olarak açıklanmakta; daha Kuran'ın başında Fatiha suresi ile sadece Allah'a ibadet edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹² *"Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur."*¹³ ayeti gibi birçok ayette Allah'a kulluk ibadet olarak tavsif edilirken¹⁴ şiddetle kınanmakla birlikte Allah'tan başkasına kulluk etme de yine ibadet kavramı ile ifade edilmektedir.¹⁵

Allah, Kuran'da her ümmete Allah'a kulluk etmelerini bildirmesi için bir peygamber gönderdiğini¹⁶, doğru ve yanlış yolu gösterdiğini¹⁷, uyarıcı göndermedikçe azap etmeyeceğini¹⁸ ve her peygamberi Allah'ın emirlerini iyice açıklasın diye kendi kavminin diliyle gönderdiğini¹⁹ bildirmektedir. Bütün peygamberlerin aynı esasları tebliğ ettiklerini, son din olan İslâm'ın ilk din geleneğinin tamamlanmış şekli olduğunu²⁰ fakat insanların çoğunun bunu bilmediklerini²¹ belirtmektedir.

Bu ayetlerden, Allah'a kulluk amacıyla yaratıldığı ifade edilen²² insanın bu kulluğu nasıl yerine getireceğinin yine Allah tarafından belirlendiğini anlaşılmaktadır. *"Biz her ümmet*

¹⁰ Dinlerdeki ibadetlerin karşılaştırılması için bkz A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük,*Dinler Tarihi*, s.604-620.

¹¹ Zâriyât,56.

¹² Fatiha,5.

¹³ Al-i İmran,51.

¹⁴ Bkz. Zümer,11,14, 66; Meryem, 48, 65; Kehf,110; Mü'min, 14, 65.

¹⁵ Bkz. En'am,56;Yunus, 28-29;Tevbe, 31; Meryem, 82; Ahkaf, 5;Ta-ha,91.

¹⁶ Bkz. Nahl,36.

¹⁷ Bkz. Beled,10.

¹⁸ Bkz. İsrâ,15.

¹⁹ Bkz. İbrahim, 4.

²⁰ Örnek olarak bkz. Al-i İmrân,52; Maide,3; Yunus,84; Kasas,53; Saf, 6.

²¹ Bkz. Rum,30.

²² Bkz. Zariyat,56.

*için uygulayacağı bir ibadet yolu verdik*²³ ayetinde de her milletin/ümmetin yerine getirecekleri ibadet esasları olduğunu vurgulanmaktadır. Bu esaslar genellikle namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler etrafında şekillenmekte; dinlerde ibadetler başlığı altında şekli, zamanı ve kural-ları olan bu fiillerin işlenip gelenekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslâmî literatürde ibadetin bu özel anlamının dışında genel bir anlamı daha vardır ki buna göre kişinin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapacağı her davranış ibadettir. İbadetin bu anlamı ubudiyet kavramı ile açıklanmakta²⁴ ve özel anlamı ile "ibadette belirli davranış şekilleri öne çıkarken ubudiyette ahlakî ve manevî yön ağır basmaktadır."²⁵

İslam'da, Hz. Muhammed'in "*İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı hakkıyla vermek, Allah'ın evi Kâbe'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.*"²⁶ hadisi ile formüle edilen temel ibadetler, İslâm'ın şartları olarak kabul edilmiştir. Ku-ran'da bu ibadetlerin İslâm'dan önce de varlığına işaret eden ayetler bulunmaktadır:

Namazın önceki ümmetlere de emredildiği ancak zamanla şehvet ve dünyevi tutku-larına uyan ve namazı bırakan bir nesil geldiği hatırlatılmakta²⁷ ve "...*Namazı dosdoğru kılın ve sakın müşriklerden olmayın*"²⁸ denilerek Müslümanlar uyarılmaktadır.

Allah, "*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden önce-kilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.*"²⁹ ayetiyle kullarına rahmet ve kalkan olan orucu başka milletlere de farz kıldığını bildirmektedir. Günümüzde diğer dinlerde de çeşitli şekillerde "oruç" geleneğinin bulunması, bu ayetin bir göstergesidir.

²³ Hacc,67.

²⁴ İbadetin bu anlamı için bkz. İbn Manzur, "abd" *Lisanü'l Arab*, Beyrut 1988, IX/ 10-16.

²⁵ Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *DİA*, XIX/233.

²⁶ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latif ez-Zebidi, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih ve Tercemesi ve Şerhi*, çev.Ahmet Naim, 9.baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987, I/28.

²⁷ Bkz. Meryem,54-59.

²⁸ Bkz. Rum,31.

²⁹ Bakara,183.

Kur'ân'da zekât, genellikle namazla birlikte zikredilmekte³⁰ ve önceki topluluklara da namaz ve zekâtın emredildiği ancak onların bu konuda verdikleri sözde durmadıkları ifade edilmektedir.³¹

İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olan haccın da İslâm öncesinde var olduğu³² ancak önceki bazı uygulamaların değiştirildiği, Kuran'dan anlaşılmaktadır.³³

Bu dört ibadetin her birinin zamanı, şekli, kuralları vardır. Kuran'da namaz karşılığı kullanılan "Salât" kelimesi, dua, niyaz, rahmet, mağfiret dileme, istiğfar gibi anlamlara geldiği gibi, bizzat Hz. Muhammed'in miraç mucizesiyle Müslümanlara günde beş vakit farz kılınan, belli bir disiplin içinde, kıyam, kıraat, rükû, secde ve oturuş ile yerine getirilen özel bir ibadet tarzı anlamına da gelmektedir. Namaz, Hz. Muhammed'den günümüze intikal eden şekliyle belirli vakitlerde, belirli kurallarla, belirli hareketler, okuma, dua ve niyazlarla yerine getirilir.

Allah, "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor."³⁴ ayetiyle namazın gayesini ve özelliğini vurgulamaktadır.

Türkçedeki "oruç"un Arapça karşılığı olan "savm", kelime olarak "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek, yememek, içmemek, konuşmamak" gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar bir şey yememek, içmemek ve şehvî arzuları yerine getirmekten kaçınmak demek olan oruç, Ramazan ayında yerine getirilmesi emredilen³⁵ bir ibadettir.

Zekât, belirli bir zenginlik gerektiren ibadetlerden olup sosyal dayanışmayı ve mal sevgisini kontrol edebilmeyi amaçlamaktadır.

³⁰ Örnek olarak bkz. Bakara, 277; Nisa, 162; Hac, 41,78; Nur,56; Neml, 2-3.

³¹ Bkz. Bakara,83.

³² Bkz. Bakara,125.

³³ Bkz. Bakara,200.

³⁴ Ankebut,45.

³⁵ Bkz. Bakara,185.

Hem beden hem de mal ile yapılan bir ibadet olan hac da, zenginlik ve sağlık başta olmak üzere birtakım şartlara bağlı olan ve gücü yetenlerin yapması istenen³⁶ bir ibadettir.

Ana hatlarıyla belirlenen bu ibadetlerin Alevîlik-Bektaşîlikteki uygulaması ise zama-na ve gruplara göre farklılıklar arz etmektedir. Alevîliğin temel kaynaklarından biri olan Makâlât'da Hacı Bektaş Veli³⁷, Alevîlik-Bektaşîliğin önemli esasları olan "Dört Kapı Kırk Makam"ı açıklarken şöyle demektedir: "Şeriatın ilk makamı, iman getirmektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman etmenizdir.'... İkinci makam, ilim öğrenmektir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: 'Rabbe halis kullar olunuz'(Al-i İmran,79). Üçüncü makam, zekâttır, oruçtur. Gücü yetince hacca gitmektir ve yine (Allah yolunda) savaşmaktır ve cünüplükten temizlenmektir. Yüce Allah'ın sözüdür: 'Namaz kıl ve zekâtı ver'(Bakara,110). 'Ramazan ayında oruç tut'(Ayet değil) ve... 'Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi...'(Al-i İmran,97). 'Genel bir seferberlik olduğu zaman ci-hat'(Ayet değil). 'Cünüplükten dolayı vücudun tamamını yıkamak, gusletmek'(Ayet değil)."³⁸

İslâm'ın genel prensiplerini içeren bu ifadeler Alevîlik-Bektaşîliğin özünde ibadetle ilgili bir fark olmadığını göstermektedir. Alevîlik-Bektaşîlikte de ibadet Kelime-i şehadet, namaz, oruç, hac ve zekât merkezli bir anlayış çerçevesinde fakat kimi zaman bu terimlere farklı anlamlar yüklenerek yapılmaktadır.³⁹

Makâlât'ta olduğu gibi Velâyetnâme'de⁴⁰ ve Buyruklar'da da⁴¹ namaz veya namaz kılmak zikredilmektedir. Alevîler-Bektaşîler arasında namaz, genel olarak dua, niyaz, yakarma

³⁶ Bkz. Ali İmran, 97.

³⁷ Alevîler arasında Makâlât'ın Hacı Bektaş Veli'ye ait olmadığına veya tercümesi esnasında ilaveler yapıldığına dair görüşlere rastlanmaktadır. Örneğin Rıza Zelyut, Sait Emre(Molla Saadettin) tercümesinden kuşku olduğunu ifade etmektedir. (Bkz. Rıza Zelyut, *Türk Alevîliği-Anadolu Alevîliğinin Kültürel Kökeni*, Ankara 2010, s.333). Bu konu Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülen Alevî- Bektaşî Klasikleri Projesi kapsamında yayınlanan Makâlât'ın Giriş bölümünde ele alınmış, Makâlât'ın Arapça ve tercüme nüshaları ile ilgili geniş bilgi verilmiştir. (Bkz. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, Hazırlayanlar: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Ankara 2009, s.19-27).

³⁸ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Esat Çoşan'ın Tenkitli Basımından Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, Ankara 1990, s.13; Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, s.68,72.

³⁹ Alevîlikte ibadetlere yüklenen anlamlar için bkz. Cafer Doğan, *Alevî İslâm'ın İslâm Anlayışı-Ehl-i Beyt Yolu*, Ankara 2008, s.43-74; Mustafa Cemil Kılıç, "Tarihten Günümüze Alevî İbadetleri" *Tarihten Bugüne Alevîlik*, Ankara 2010, ss.159-168.

⁴⁰ Bkz. Hacı Bektaş-ı Velî, *Velâyetnâme*, Hazırlayan:Hamiye Duran, Ankara 2007, s.370, 402, 429, 434, 458, 461-462, 470-473, 629.

anlamı ile alınmaktadır. Bu yaklaşımda, Emevîlerin Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e karşı oluşturdıkları aleyhteki tutumun rolü olması muhtemeldir.⁴² Günümüze ulaşan namaz erkânının, İslâm'ın ilk döneminden beri devam eden erkân ve şekil olduğu, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt tarafından da bu şekilde yerine getirildiği genel görüş olarak kabul edilmektedir. Namazı bilen erkânı ile kılan Alevî-Bektaşîler vardır.⁴³ Ancak bazı Alevî-Bektaşî gruplar arasında namaz, "salât" kelimesinin dua, niyaz, yakarma anlamları öne çıkarılarak farklı şekillerde yerine getirilmektedir.⁴⁴

Makâlât'ta Ramazan orucundan söz edilmekle birlikte çoğu Alevî-Bektaşî gruplar arasında oruç, Ramazan orucundan çok Muharrem orucu olarak algılanmakta ve uygulanmaktadır.

Hacı Bektaş Veli tarafından da Kuran'da emredildiği dile getirilen hac ve zekât, genelde Alevîler-Bektaşîler arasında kabul edilmesine rağmen, farklı anlayış ve uygulamalar bulunmaktadır.⁴⁵

Kelime-i Şehadet yani Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inanma, İslâm'ın en temel ilkesidir. Bir kişinin Müslüman olarak kabul edilmesi için inanarak şehadet kelimesini söylemesi yeterlidir. Alevîlikte de Allah'ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmak temel ilkedir. Makâlât'da şeriatın birinci makamı olarak, İslâm geleneğinde "amentü" diye bilinen altı inanç esası (kadere iman hariç) zikredilmiştir. Bunun yanında Alevîlik-Bektaşîlikte, Hz. Ali'nin Allah'ın velisi olduğuna da iman etmek söz konusudur. Böylece şehadet kelimesi "Lâ ilâhe illa'llah, Muhammed Resûlu'llah, Aliyyün veliyy'ullah"⁴⁶ şeklini almaktadır. "Alevî-Bektaşî geleneği, velayet yolunun

⁴¹ Bkz. *Buyruk*, İmam Muhammed Bakır-İmam Cafer Sadık, Yazan Molla İbrahim, Çeviren ve Sadeleştiren Baki Yaşa Altınok, Yayına Hazırlayan Mustafa Aydoğdu, Ankara 2011, s.271.

⁴² Bu konuda bkz. Zelyut, *Türk Alevîliği*, s.337-340.

⁴³ Namaz ve diğer ibadetlerin uygulanma oranları için bkz. A.Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu*, s.188-204.

⁴⁴ Alevîlik-Bektaşîliğin ibadetler ve namazla ilgili yaklaşımına örnek olarak Kaygusuz Abdal'ın bir nefesi için bkz. Osman Eğri, "Alevîlik-Bektaşîlik Hristiyanlıktan Etkilenmiş Midir", 1. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 105-112, Ankara 1999.

⁴⁵ Bkz. Baki Yaşa Altınok, *Alevîlik-Hacı Bektaş Veli-Bektaşîlik*, Ankara 2007, s.263-268.

⁴⁶ Bkz. *Buyruk*, İmam Muhammed Bakır-İmam Cafer Sadık, s.273.

kaynağı olan Hz. Ali'yi, Hakk'a vuslatı(kavuşmayı) gerçekleştirmek ve insanı-ı kâmil olmak için sembolleştirerek, Hakk-Muhammed-Ali beraberliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.⁴⁷ Hz.Ali bazı Alevîlerce velayetten çok öte derecelerde konumlandırılrsa da,⁴⁸ daha ziyade şiirlerde yer alan ve Hz. Ali sevgisinin aşırı tezahürü olarak yorumlanabilecek bu anlayışın çok nadir olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁹

Makâlât'ta Hacı Bektaş Veli, Şeriatın ilk makamı olarak inanç esaslarını saydıktan sonra iman ve ibadet ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: "Her kim ki imanın ten üzre olduğunu söylerse hatadır. Eğer can üzredir derse yine hatadır. O halde bilmek gerekir ki, arifler katında iman akıl üzredir. Ancak marifet gönül üzredir ve Tanrı'ya gönülden şehadet edip inanmazsa münafıktır. Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: 'Şüphe yok ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar.'(Nisa 145). Şu iki söz kişilere dosttur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bunun dışında kalan (günahları) ise dilediği kimseler için bağışlar.'(Nisa,48). Şu kadar ki ibadet imandır, iman ibadettir; birbirinden ayrı olmaz... O halde her ne var ise ihlâsla iman getirmekte vardır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: 'Ey iman edenler!..' "⁵⁰

Alevîlik-Bektaşîlikte inanç ve ibadet, Hacı Bektaş Veli'nin ifade ettiği gibi iç içe geçmiş durumdadır. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat olarak bütün tasavvuf ekollerinde kabul edilen dört seviye⁵¹, "dört kapı" diye isimlendirilmekte, her biri için on özellik olmak üzere "kırk makam" zikredilmektedir. "Dört kapı, kırk makam" Alevîlik-Bektaşîlik yolunun özü kabul edilir. Yapılan bütün ibadetler bu yolun şifrelerini içermektedir. Amaç bütün tasavvuf ekollerinde olduğu gibi insanı-ı kâmil olmak, Allah'a ulaşmaktır.⁵² Hacı Bektaş Veli'nin, Makâlât'ının bu makamları açıklamaya başladığı III. Bab'ına "İnsanın Kaç Makamda Tanrı'ya Ereceğini Bildirir" başlığını koymas da bu amacın göstergesidir.⁵³

⁴⁷ Osman Eğri, "Alevîlik-Bektaşîliğin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Dinî Araştırmalar*, Alevîlik Özel Sayısı, C.12, S.33, Ocak-Nisan 2009, s.30.

⁴⁸ Bu konuda bkz. Zelyut, *Türk Aleviliği*, s.126-133; Kılıç, "Tarihten Günümüze Alevî İbadetleri", s.168.

⁴⁹ Bkz. İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s.69-82.

⁵⁰ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, s.68,72.

⁵¹ Bkz. Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul 1990, s.9-12 vd.

⁵² Dört kapı, kırk makamın ayrıntıları için bkz. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 10-30; Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, s.29-31; 67-94.

⁵³ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, s.67.

Alevîlik-Bektaşîliğin kendine has ayin ve erkânları vardır. Bu erkâna genel anlamda **ayin-i cem** denir. “Cem Törenine Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım” başlıklı bir başka makalemizde bu tören incelendiği için burada ayrıntılara girilmeyecektir. Şu kadar ki; Türkiye’de Alevî-Bektaşî cem ayinlerinin yapılışı bölgeden bölgeye, köyden köye hatta dedelerin ocaklarına göre küçük değişiklikler gösterse de genelde öz olarak aynıdır. Cem töreninde kadın-erkek, zengin-yoksul, bilgili-bilgisiz, âlim-cahil yan yanadır ve bir aradadır. Günahkâr, kul hakkı taşıyan ve tövbe etmemiş kimselerin katılmadığı cem töreninde hem bireysel hem de toplumsal bir hesap verme söz konusudur. Cem töreninin ilkeleri, gelenekleşmiş kuralları vardır ve kimse bu kurallara aykırı hareket etmemektedir. Cem töreninin kurallarına uygun şekilde yerine getirilmesi için “12 Hizmet Kademesi” görev yapmaktadır. İşlevine göre görgü cemi, irşat cemi, koldan kopma erkânı, Abdal Musa kurban cemi, musahiplik cemi gibi farklı isimlerle anılan cem törenleri bir dede/rehberin gözetiminde yapılmaktadır.⁵⁴

Alevîlik-Bektaşîlikte bir nevi toplanıp cemaat oluşturma; ikrar ile arınma; zikir, dua, semah ile coşma; aynı zamanda kimlik ve aidiyet bilinci kazanma; yolu öğrenme gibi birçok işlevi olan cem ayinlerinin ibadet kategorisinde görülmemesi için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Bütün tasavvuf ekollerinde, şeriat basamağı olarak kabul edilen temel ibadetlerden sonra, tarikat basamağında çeşitli erkân ve usûllerle Allah’a ulaşma hedeflenmektedir. Bunların Kuran ve Sünnet ile sabit temel ibadetlerin yerini alması söz konusu değildir. Farz olan ibadetleri yerine getirdikten sonra fazladan yapılan nafil ibadetler gibi görülebilir.

Geniş anlamıyla “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapılan her iş ibadet” sayıldığına göre, doğrudan Allah’ı anmak, zikir, dua gibi fiiller elbette ibadet kategorisine girecektir. Diğer dinlerde de züht ve takva adına bu tür uygulamalar yapılmaktadır. Dinde asıl olanı inkâr etmediği, engellemediği, dinin temel esaslarına aykırı olmadığı sürece bu tür uygulamaların fert ve toplum için fayda dahi sağlayacağını söylemek mümkündür.

⁵⁴ Cem törenleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevîlik- Bektaşîlik*, İstanbul 1977, s.96-145; Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik*, Ankara 1990, s.326-371; Abdulkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik*, İstanbul 1991, s.121-130; Yusuf Ziya Yörükhan, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklere Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükhan, Ankara 2002, s.297-368; Altınok, *Alevîlik-Hacı Bektaş Veli-Bektaşîlik*, s.276-295; Doğan, *Alevî İslâm’ın İslâm Anlayışı*, s.401-499; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Ankara 2010, s.260-267; Zelyut, *Türk Alevîliği*, s.281-308; Üzümlü, *Günümüz Alevîliği*, s.104-116.

Cem törenlerine “ibadet” denilebilmesi, onların icra edildiği mekânlara da “ibadethane” denilip denilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bunun ortaya konabilmesi için önce mabet ve ibadethane kavramlarını incelemek gerekecektir.

3.Mabet, İbadethane ve Cemevleri

Arapça ibadet kelimesinden türetilen ve ibadet edilen yer, ibadethane, ibadete mahsus bina, tapınak anlamına gelen “**mabet**” kelimesi, bir dine bağlı olanların belli zamanlarda toplu olarak veya tek başlarına ibadet etmeleri için yapılmış özel mekânı ifade etmektedir.⁵⁵

Dinlerde ibadet, inançtan sonra gelen temel unsur olduğu ve bazı ibadetler de bir mekâna bağlı olarak yerine getirildiği için bütün dinlerde mabet anlayışı bulunmaktadır. “Mabetler ilk dönemlerdeki açık alanlardan basit ve küçük yapılara, zamanla büyük ve geniş binalara kadar gelen bir gelişim ve değişiklik arz etmektedir.”⁵⁶

“Hemen hemen bütün dinler, ilk ortaya çıkıp yayılmaya başladığı sıralarda, belirli bir toplantı yerine sahip olmamıştır. Bir araya gelmeler inananlardan birinin evinde veya müsait bir yerde olmuştur. Zamanla mensupların sayısında artış olunca, umûma şâmil/genel yerler ortaya çıkmıştır... Her dinin veya her toplumun kendine mahsus ibadet yerleri, mabetleri vardır. Her mabet; o dinin muhtevasına göre şekillenmektedir. Buna göre mabet; ya ‘aslı görevi’ / ‘Allah’ın evi’ olma vazifesini yerine getirmektedir, ya bir toplanma yeridir, ya ‘Tanrının bulunduğu yer’dir veya sadece dinî liderlerin heykellerinin bulunduğu yerdir/ ‘putevi’dir.”⁵⁷

Günümüzde yaşayan dinlerin mabetleri: Hinduizmde vimona; Buddizmde stupa,vihara,pagoda; Jainizmde Mahavira ve Tirtankaralar adına yapılmış mabetler; Sihizmde Amritsar Altın Mabet ve gurdwara; Taoizmde kung, kuan, miao; Konfüçyüscülükte Konfüçyüs adına yapılmış Gök Mabet; Şintoizmde jinja, jinsa, miya, Zerdüştilik’te ateşkede, dar-ı meher, dar-ı mihr; Sabiilikte mandi, manda, maşkna; Yahudilikte sinagog, havra; Hristiyanlıkta kilise, şapel, katedral; İslâm’da mescit ve camidir.⁵⁸

⁵⁵ Ahmet Güç, “Mâbed”, *DİA*, XXVII/276; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1992,s.667.

⁵⁶ Ahmet Güç, “Mâbed”, *DİA*, XXVII/276.

⁵⁷ Bkz. A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*,s.620.

⁵⁸ Dinlerde mabetler için bkz. A.Küçük-Tümer-M.A.Küçük, *Dinler Tarihi*, 621-624; Ahmet Güç, “Mâbed”, *DİA*, XXVII/276-280.

Tevrat'ta Hz. İbrahim ve Hz. Yakup'un Allah'ın emriyle birer "Sunak/Mabet" yaptıkları⁵⁹ ve Hz. Yakup'un yaptığı sunağa "Beytel /Allah'ın evi" adını verdiği ifade edilmektedir.⁶⁰ Hz. Süleyman'ın da Allah'ın emri ve ayrıntılı talimatıyla büyük bir mabet inşa ettirerek Yahudilikte mabedin gerçek hüviyetine kavuşmasını sağlamasından söz edilmektedir.⁶¹

Kuran-ı Kerim'de yeryüzündeki ilk mabedin, "âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan Mekke'deki Kâbe olduğu" belirtilmektedir.⁶² Allah'ın, "evim" diye nitelediği Kâbe, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail ile yüceltilmiş⁶³ ve günümüze kadar da bu yüceltme Müslümanlarca devam ettirilmiştir.

İslâm'da temiz olması şartıyla her yerde ibadet etmek mümkündür. Bununla birlikte bütün dinlerde olduğu gibi zaman içinde gelişen yapılarıyla İslâm dünyasında mabet olarak mescit ve cami kabul görmüştür. Hatta mescit ve cami, İslâm ile özdeşleşmiş, İslâmî bir sembol haline gelmiştir.

"**Mescit**" kelime olarak Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alını yere koymak" anlamındaki sücûd kelimesinden gelmektedir ve "secde edilen yer" demektir.⁶⁴ Kuran'da mescit kelimesi birçok ayette doğrudan mabet anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵ "*Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi.*"⁶⁶ ayeti ile mescitler ve diğer dinlerin mabetleri birlikte anılmaktadır. Kuran'da mescitler "*Allah'ın adı anılan, sabah-akşam tespih edilip namaz kılınan evler*"⁶⁷ ve "*Allah'ın mescitleri*"⁶⁸ olarak nitelendirilmekte; Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'dan söz edilmekte; "*İlk günden beri takva üzerine kurulan mescitler*" (Kuba Mescidi) övülmekte; "*zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler*

⁵⁹ Bkz. Tekvin, XII/10 ; XXVIII/18-22

⁶⁰ Bkz. Tekvin, XXXV/6-15.

⁶¹ Bkz. I. Krallar 6. ve 7. Baplar.

⁶² Bkz. Ali İmran, 96-97.

⁶³ Bkz. Bakara, 125-127.

⁶⁴ İbn Manzur, Lisanu'l Arab, VI/175.

⁶⁵ Bkz. Bakara, 114; Maide, 2; Enfal, 34-35; İsra, 1.

⁶⁶ Hac, 40.

⁶⁷ Nur, 36-37.

⁶⁸ Bakara, 114.

arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resulüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar”(Dırar Mescidi) kınanmaktadır.⁶⁹

Kuran’da mescitlere temiz ve güzel giyinerek gidilmesi istenmektedir.⁷⁰ Müslümanları Mescid-i Harâm’a girmekten alıkoyan müşriklerin Kâbe’deki dualarının ıslık çalmak ve el çırpırmaktan başka bir şey olmadığı⁷¹ da belirtilerek mescit ve orada yapılacak ibadetler için ışık tutulmaktadır.

İslâm’ın başlangıç dönemlerinde Kâbe ve Mescid-i Aksa kutsallığını korumuş, İslâm’a özgü mescitlerin yapılması ancak Medine döneminde mümkün olabilmiştir. Önceleri basit olarak yapılan mescitler, zaman içinde dönemin mimarî özelliklerini yansıtan büyük camilere dönüşmüştür.⁷²

“**Cami**” kelimesi Arapça cemea’ kökünden türemiştir ve “toplayan ve bir araya getiren” anlamına gelmektedir.⁷³ Başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan “el-mescidü’l-cami” (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Hicri IV./Miladi X. yüzyıl başlarından itibaren cami kelimesinin tek başına kullanılmaya başlandığı; daha sonra içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescitlerin cami, minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük camilerin ise mescit olarak anıldığı belirtilmektedir. Batı dillerinde cami karşılığı olarak kullanılan mosque, mosquée gibi kelimelerin de mescidin farklı telaffuzları olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴

Mescit ve camiler asıl fonksiyonu olan bireysel ve toplumsal ibadet mekânı olmasının yanında, kimi zaman başka amaçlarla da kullanılmıştır. Özellikle ilk dönemlerde idarî merkez, meclis, karargâh, mahkeme, eğitim-öğretim merkezi gibi de işlev görmüş olan mescit ve camiler⁷⁵, cemaatin bir araya geldiği, iyi ve kötü günleri paylaştığı yerler olarak büyük bir önem arz etmiştir.

⁶⁹ Tevbe, 107-108.

⁷⁰ Araf, 31.

⁷¹ Enfal, 35.

⁷² Bkz. Semavi Eyice, “Cami”, *DİA*, VII/ 56-90.

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu’l Arab*, II/355.

⁷⁴ Bkz. Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, “Cami”, *DİA*, VII/46-47;

⁷⁵ Önkâl- Bozkurt, “Cami”, *DİA*, VII/49-53.

Mabetler ile İslâm dininin mabedi olarak kabul edilmiş mescit ve camiler hakkındaki bu genel bilgilerden sonra cemevleri konusuna geçmeden ibadethane ve dergâh kavramlarına da kısaca değinmek uygun olacaktır.

“**İbadethane**” daha önce açıklanan Arapça “ibadet” sözcüğü ile Farsça ev anlamına gelen “hane” sözcüğünün birleşmesi ile oluşmuştur ve içinde ibadet edilen yer, tapınak, ibadet evi anlamına gelmektedir. “**Dergâh**” ise Farsça bir sözcük olup kapı yeri, eşik kapısı, sığınacak yer; tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve törenler yaptıkları, zikir için bir araya geldikleri yer, tekke anlamında kullanılmaktadır. Genellikle ibadethanelerde ferdî ya da cemaatle ibadet yapılırken, dergâh veya tekkelerde ibadet ve zikir yapılmasının yanında, bir din içinde daha çok dinin tasavvufî yönünü benimseyerek oluşturulan alt grupların bir araya gelmesi mümkün olmaktadır. İslâm dininde de bu şekilde ortaya çıkmış alt gruplar, bir araya geldikleri mekânlara dergâh, tekke, pir evi; daha büyük olup içerisinde pir ya da mürşitlerin türbelerinin de bulunduğu yerlere asitane gibi adlar vermişlerdir.⁷⁶ Şu halde, mabet veya ibadethane genel anlamda bir dinin bütün mensuplarına; dergâh, tekke ise o din içindeki alt grupların mensuplarına özgü mekânlardır demek yanlış olmasa gerektir. Bu açıklamalardan sonra Türkiye’de cemevlerinin statüsü incelenecektir.

Türkiye’de Aleviliğin-Bektaşiliğin, kendine özgü ayin ve erkânı vardır. Daha önce de belirtildiği gibi bu ayin ve erkân “toplantı töresi, bir araya gelme biçimi” gibi anlamlara gelen “Ayin-i Cem” terimi ile ifade edilmektedir.⁷⁷ Bu ayin ve erkânın yapıldığı yerlere bugün genel olarak cemevi denilmektedir. Söz konusu ayinlerin, geçmişte halk meydanı, meydan odası, meydan evi, mihman evi, kırklar evi, erenler meydanı, kırklar meydanı, ibadet meydanı, niyaz meclisi ve benzeri isimler verilen mekânlarda yapıldığı; yerleşik hayata geçen Alevîlerin yaşadıkları bazı yerleşim yerlerinde ve şehirlerde dergâh, tekke ve zaviyelerde; köylerde ise dedenin veya taliplerden birisinin evinde yahut büyükçe bir evde yapıldığı bilinmektedir.⁷⁸ Günümüzün cemevlerinin yapılmaya başladığı yıllarda isim konusunda Aleviler arasında birtakım

⁷⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 57,209,478; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1998, I/562,1031; A.Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu*, s.56-57.

⁷⁷ Bkz. Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul 1993, s.169; A.Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu*, s.180-181.

⁷⁸ Bkz. A.Küçük-M.A.Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşîlik*, s.215.

fikir ayrılıkları yaşanmış, cemevi veya cem kültür evi denmesi üzerinde müzakereler yapılmış ve cemevi ismi kabul görmüştür.⁷⁹

1997’de vefatına kadar uzun yıllar Türkiye’de Dedebabalık makamını uhdesine bulundurmuş olan Bedri Noyan, günümüzde cemevi denilen yerler için “Meydan” terimini kullanmakta ve şöyle demektedir: “Erkân konusuna girerken Bektaşî ve Alevîlerde ibadet yeri olan ‘Meydan’ yani resmî tören odasından bahsetmeliyim. Buraya ‘İbadet Meydanı’, ‘Erenler Meydanı’, ‘Kırklar Meydanı’ da derler”.⁸⁰ Noyan, “meydan”ı geceleri girilen, ibadetle beraber tevhit için toplanılan yer, marifet yeri, kutsal ev, “can alınıp can verilen, peymân (yemin, söz) alınıp ikrâr verilen yer”, kurban yeri olarak tanımlamaktadır.⁸¹

Yukarıdaki tanımların ve cemevine yüklenen anlamların ortak noktası bu mekânın ayetler, hadisler okunan; zikir, dua, niyaz ve semahların yapıldığı; Alevî usul ve ekranının icra edildiği bir yer olarak kabul edilmesidir. Bu mekân, bazı Alevî-Bektaşî gruplarca “ibadet yeri” olarak nitelendirilmektedir. Ancak cemevlerinin “ibadet yeri” sayılıp sayılmaması konusu birçok bakımdan tartışma konusu teşkil etmektedir. Devlet Bakanlığı tarafından 2009 yılından itibaren yapılan yedi Alevî Çalıştayının en önemli tartışma konularından birisi bu olmuştur. Nitekim yapılan yedi toplantının özeti olan “Nihai Rapor”da da bu görülmektedir.⁸²

Cemevlerinin ibadet yeri sayılmasına hem Diyanet İşleri Başkanlığı, bazı bilim adamları ve Sünnî kesimden hem de bazı Alevî-Bektaşî gruplarından tepki gelmektedir. Bu tepkilerin ortak noktası cemevlerini ibadet yeri olarak kabul etmenin onları cami alternatifliğine götürebileceği, bu alternatifliğin de Alevîlik-Bektaşîliğin “dinleşmesi”ne yol açabileceği endişesidir⁸³. Bu endişeye katılan ve cemevlerinin caminin alternatifi olmadığını dile getiren Alevî-Bektaşî bilim adamları ve aydınlar vardır. Prof. Dr. Süleyman Sarıtaş, CEM Vakfı Başkanı

⁷⁹ Bu konudaki görüşler için bkz. Cem Vakfı Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı(119 Ekim 1998 İstanbul), Alevî İslam İnancının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlara ne Düşünüyor, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.265-278.

⁸⁰ Bedri Noyan, *Bektaşîlik-Alevîlik Nedir*, Ankara 1985, s.110.

⁸¹ Bkz.Noyan, *Bektaşîlik-Alevîlik Nedir*, s.112-113.

⁸² Bkz. *Alevî Çalıştayları Nihai Rapor*, s.161-178.

⁸³ Bkz. A.Küçük-M.A. Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevîlik-Bektaşîlik*, 208,214-219; Abdurrahman Küçük, *Türkiye Meselelerine Dair*, Ankara 2010, s.88-93.

Prof. Dr. İzzettin Doğan⁸⁴, Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Başkanı Hasan Meşeli, İş adamı Cem Çankaya açıklamaları ile bu anlayışa örnek oluşturmaktadır.⁸⁵ Malatya ve çevresinde yapılan bir alan araştırması da, Alevî-Bektaşîlerde bu anlayışın yaygınlığını ortaya koymaktadır.⁸⁶

Şahin Gürsoy ve Recep Kılıç, cemevlerinin ibadethane olarak kabulünün camiye alternatif olup olmayacağı konusunda, olduğu gibi almayı uygun bulduğumuz şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "...Alevîlik İslâm dışı bir din veya inanç öğretisi olarak tanımlanmadığı sürece, Alevîliğe özgü bir ibadethane olan cemevi, camiye alternatif olarak konumlandırılmaz. Alevîlik İslâm içi bir algı, yorum ve yaşama biçimi olarak tanımlandığında, ibadethane olarak kabul edilen cemevi, camiye alternatif olamaz mı? Cemevi ile ilgili tartışmanın üzerinde yoğunlaştığı temel soru esasen bu sorudur.

İbadethane olarak kabul edilen cemevi, Alevîliğin İslâm içi bir algı, yorum ve yaşama biçimi olarak tanımlanması durumunda da, camiye alternatif olarak düşünülemez. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Her şeyden önce cemevi, bütün Müslümanlara değil sadece Alevîlere özgü bir ibadethane, başka bir ifadeyle, mistik kurumsallıkla ilintili 'özel' bir ibadethane durumundadır. Çünkü geleneksel Alevîlikte, Muharrem cemi hariç, âyin-i ceme/cem törenine musahip olmayanlar ve çocuklar katılmamaktadır. 'Cemevi, cemaat evidir; cemiyet evi değildir.' sözü, cemevinin sözünü ettiğimiz bu özel ibadethane konumunu da ifade etmektedir. Oysa cami, bütün Müslümanlara açık bir ibadethanedir.

Cemevinin camiye alternatif bir ibadethane olmayacağının en temel sebeplerinden birisi de, caminin, ezan ve hilâl gibi, İslâm'ı temsil eden dinî bir sembol olmasıdır. Cami'nin İslâm'ı temsil eden bir sembol olması, onun aynı zamanda 'mabed' olmasıyla da yakından ilgilidir. Mabed ile ibadethane arasında belirgin önemli farklar vardır. Her dinin nasıl bir itikat sistemi, bir teolojisi varsa, bir de mabedi vardır. Sinagog/Havra Yahudiliğin, Kilise Hristiyanlığın, Cami de İslâm'ın mabedidir. Bu konu tartışılmayacak kadar açıktır.

Mabed/Cami, sıradan bir ibadethane olmanın ötesinde, aynı zamanda çok önemli dinî bir semboldür... Dini temsil eden 'mabed' taktır. Mabed/Cami, tek olmakla birlikte, birden

⁸⁴ İzzettin Doğan'ın bu konulardaki görüşleri için bkz. *Cem Vakfı Çalışmaları ve Vakıf Genel Başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

⁸⁵ Bkz. Küçük, *Türkiye Meselelerine Dair*, s.88-95.

⁸⁶ Bkz. Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu*, s.154-204.

çok anlam taşır. Çünkü dini semboller sonsuzluğu temsil ederler, ilahî olana gönderme yaparlar; bundan dolayı çok boyutlu, çok yönlü ve esnek bir anlam içeriğine sahiptirler. İşte bu bağlamda cami, sadece ibadethane olmanın ötesinde, bütün olarak İslâm'ı temsil etmesi, Allah'ın evi manasına gelmesi, kutsal ve ilahî olana işaret etmesi, Müslümanların birlik ve beraberliğini göstermesi gibi çok yönlü bir anlam zenginliğine sahiptir. Dinî sembol, aynı zamanda, tarihüstü kalan bir gerçekliğe gönderme yapar; insanın veya grubun tecrübî, algısal, manevî ve psikolojik yönlerine hitap eder Cemevi, tarihte tekke, dergâh ve zaviyelerin geleneksel fonksiyonunu icra eden Alevîliğe özgü bir kurum durumundadır.

Alevîliğin tarihsel tecrübesi içinde, geleneksel olarak cemevi, tarikat zikrinin yapıldığı, aynı zamanda ibadet de edilen bir mekândır. Bu anlamda dinî mistik bir kurum olarak cemevi, çoğunlukla tekkenin olmadığı yerlerde zikir ve ayin yapmak amacıyla inşa edilmiş bir tarikat mekânı olmakla birlikte, cemevinde ibadet de yapılagelmiştir...⁸⁷.

Camiler bütün dünyada, ezanı, minaresi, yapısı ve fonksiyonları ile İslâm'ın özel "Mabedi" hüviyetini kazanmış ve günümüze kadar da bu şekilde gelmiştir. Son dönemlerdeki istisnalar bir tarafa bırakılırsa hemen hemen hiçbir dönemde cemevleri, camiye ve mescide alternatif olarak görülmemiştir. Zaten "tarihi kaynaklarda dergâh, tekke ve zaviyelerin dışında, şehirlerde veya köylerde 'cemevi' adıyla kurumsallaşmış özel binaların varlığından bahsedilmez. Cemevleri, Alevî-Bektaşilikte yeni bir kurumlaşmadır. Bugün cemevleri hukukî açıdan bir ibadethane olarak değil, vakıf, dernek ve kültür merkezi adı altında faaliyet göstermektedir. Bu yüzden camiye alternatif bir ibadethane değil tarikatların erkân ve niyazlarının icra edildiği kültür evleri veya dergâhlara benzerler. Hâlbuki camiler mezhepler ortaya çıkmadan önce var olduğundan Sünnilere veya Alevîlere has bir ibadethane olmayıp mezhepler üstü müşterek bir kurumdur."⁸⁸ Alevî-Bektaşî büyüklerinin türbelerinin ve tekkelerinin yanında camilerin bulunması, bazı Alevî köylerindeki tarihî camilerin çok eski dönemden beri var olması⁸⁹ caminin mezhepler üstü İslâm mabedi olduğunun bir göstergesidir.

Anadolu'da ve Balkanlar'da cem ayininin icra edildiği mekânlar ile camiler yan yana yaşatılmış hatta bazı yörelerde Cuma namazı, Sünnî köylerde değil, Alevî köylerinde kılınabilmektedir. Çocukluğunda çevredeki Sünnî köylerinden Cuma namazı için kendi Alevî köylerine

⁸⁷ Gürsoy-Kılıç, s.157-158.

⁸⁸ Sönmez Kutlu, *Din Anlayışında Farklılaşmalar/Türkiye'de Alevilik- Bektaşilik*, Ankara 2003,s.39.

⁸⁹ Bkz. A.Küçük- M.A.Küçük, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*,s. 216.

gelindiğini söyleyen⁹⁰ Süleyman Sarıtaş, cami ve cemevleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “1980’li yılların sonlarından itibaren Alevî-Bektaşî topluluğu büyük bir arayışın içindedir. 1980 öncesi yaşanan kanlı çatışmalar, büyük şehirlerde Alevî-Bektaşîlerin belirli mahallelere toplanmalarına yol açtı. Şimdi buralarda kendi kapalı toplumlarını tekrar kurmaya uğraşıyorlar ki, büyük hatadır. Camiye inat cemevi yapmaya uğraşıyorlar. Geçmişte hiçbir zaman cemevi olmamıştır. Tekkelerdeki imarethaneler bu görevi yapardı. Hacıbektaş dışında, Türkiye’nin pek çok köşesinde çok büyük ve müstemilâtli tekkeler vardır. Ankara’da Hüseyin Gazi Tekkesi, Eskişehir Seyyitgazi’de Battal Gazi Tekkesi, Antalya Elmalı’da Abdal Musa Tekkesi, Çorum Osmancık’ta Koyun Baba Tekkesi, Amasya Merzifon’da Piri Baba Tekkesi ve daha nice-leri. Köylerde ise cemler, evlerde yapılırdı. Yapılması gereken, camiye inat cemevi değil, caminin yanına külliye (adı cemevi olabilir) yapmaktır. Cem ayini ve kurban da burada gayet güzel yapılır. Söylediğimin örneklerini yapan Alevî-Bektaşî toplulukları da var. Özellikle Cafe-rîliklerini ön plana çıkaran Alevî-Bektaşîler, cami yapıp yanına külliye yapıyorlar. İstanbul’da, Ankara’da, Çorum’da ve daha pek çok yerde bunun örnekleri var.”⁹¹

Camilerin cemevlerine alternatif olmadığı kanaatindeki Alevîlerden biri olan Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Başkanı Hasan Meşeli de şöyle demektedir: “Diyanet İşleri ağırlıklı olarak Sünnî kardeşlerimize hizmet veriyor. Alevî kardeşlerimize yönelik neredeyse hiçbir hizmeti yok. Oysaki Alevî kardeşlerimiz de Sünnî kardeşlerimiz gibi, ‘Dinimiz İslâm, kitabımız Kuran, Peygamberimiz Hz. Muhammed(sav), Vatanımız Türkiye, kıblemiz Kâbe ve mezarlarımız bir’ diyor. Diyanet, mevcut haliyle hizmetlerini sürdürmeye devam etsin. Alevîler Diyanet’te yer almasın. Yine Alevîlere farklı bir Diyanet kurulmasın. Çünkü bizim cemevleri camilere alternatif olarak kurulmamıştır... Bizim tek isteğimiz, devletin Alevî kültürünü, inancını, anlayışını tanıtan meşru, doğru ve yasal vakıflar ile derneklere ekonomik anlamda destek olması yani bütçeden pay ayırması.”⁹²

Cem Çankaya adlı iş adamı da, “Kamuoyuna Duyuru” başlığıyla verdiği ilanda, Alevîlerin başka bir dinden gösterilmesine şiddetle karşı çıkmakta ve “...Mabedimiz camilerdir.

⁹⁰ Bkz. A.Küçük- M.A.Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 216-217.

⁹¹ Süleyman Sarıtaş, “Alevîlik-Bektaşîlik: Allah’a Kul, Muhammed’e Ümmet, Ali’ye Talib”, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara 2005, C. 25, S.210, s.50.

⁹² Yeni Şafak Gazetesi, 6 Ocak 2004; Vakit Gazetesi, 6 Ocak 2004.

Alevîler ibadetlerini camilerde ve her Müslüman gibi evinde de yerine getirirler” görüşünü ifade etmektedir.⁹³

Elbette Alevî-Bektaşîlerin hepsinin bu düşüncede olduğunu söylemek mümkün değildir. Alevî köylerine cami yapılmasına karşı çıkanlar ve bu tür hareketlerin Alevîleri asimile etmek amacı taşıdığı iddia edenler de bulunmaktadır.⁹⁴

Böylece bir taraftan cemevleri vasıtasıyla kimliğini ve kültürünü yaşatmaya çalışan Alevîlerin bir kısmının asimilasyon endişesi ile camilere karşı çıkması ve cemevlerinin ibadethane olarak kabulünü istemesi, diğer taraftan ibadethane olarak kabulü halinde cemevlerinin camiye alternatif olacağı ve din birliğinin bozulacağı endişesi ile buna karşı çıkılması konuyu çözümsüz hale getirmektedir. Türkiye’de birçok konuda olduğu gibi iki tarafın birbirini “anlamak üzere dinlemediği” ve anlamaya çalışmadığı için anlayamama ve zıtlaşma problemi burada da kendini göstermektedir. Devlet Başkanlığı’nın yaptığı Alevî Çalıştayları bu zıtlaşmayı önleme adına bir adımdır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Alevî-Bektaşî Klasiklerini yayınlama projesi de doğru bilgilenme adına önemli bir hizmettir. Tarafların birbirini anlamaya çalışması, doğru bilgilenme ile diğer tarafa haksız ithamlar yöneltmekten kaçınması gerekmektedir. Yapılacak iyi niyetli, objektif, bilimsel çalışmalar buna katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak ‘mabet dinlere özgüdür’ demek ve aynı din içerisinde başka mabetler ortaya çıkarmanın yeni bir din oluşumuna zemin hazırlamak anlamına gelebileceğini söylemek mümkündür. Dinler Tarihi, bazı dinlerin bu şekilde ortaya çıkıp mabetleri ayırarak, yeni inanış ve ibadet modelleri geliştirerek farklılaştığına şahitlik etmiştir. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat esasları üzerine “dört kapı kırk makam” olarak formüle edilmiş Alevîlik-Bektaşîlik yolunun müntesipleri, cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi hususundaki bazı endişeleri anlamaya çalışmalı; böyle bir statünün Türkiye’deki başka gruplara örnek teşkil edeceğini unutmamalı; işin hukukî boyutu bir yana, dinî ve millî bütünlüğün korunması boyutunu göz ardı etmemelidir.

⁹³ Bkz. Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 2004.

⁹⁴ Örnek olarak bkz. Zelyut, *Türk Aleviliği*, s.401; Kılıç, “Tarihten Günümüze Alevî İbadetleri” s.167-168.

Sonuç

Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik ile ilgili bazı meseleler özellikle de cemevlerinin statüsü konusu gündemde kalmaya devam etmektedir. Bu konuda tarafların uzlaşacağı kalıcı çözümler bulmak gerekmektedir. Çözüme yönelik bazı adımlar atılmış olmakla birlikte bunların yeterli olmadığı görülmektedir. Konu, dinî boyutu yanında hukukî, siyasî, sosyolojik, iktisadî boyutları ile de ele alınınca içinden çıkılmaz bir duruma gelmektedir.

Alevilik-Bektaşilik olgusu Türkiye’nin bir gerçeğidir. Büyük bir çoğunluk tarafından “İslam’ın bir yorumu” olarak kabul edilen bu oluşum, ne yazık ki birtakım siyasî, ideolojik yaklaşımlarla İslâm dışı hatta din dışı gösterilmeye çalışılmaktadır. Oysa Alevilik-Bektaşilik geleceğinde din ve İslam dini temeldir. Gerek yazılı kaynaklar gerek uygulanan usul ve erkân bunun apaçık göstergesidir.

Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik konusunda “doğru bilgi” eksikliği vardır. Bunun yapılacağı iyi niyetli, objektif, bilimsel çalışmalarla ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu makale, konuya Dinler Tarihiçi gözüyle yaklaşmayı amaçlamıştır. Konunun çözümü gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Günümüz Türkiye Alevî-Bektaşilerine ve cemevleri meselesine Dinler Tarihi açısından bakıldığında ulaşılan temel sonuçlar şunlardır:

Alevilik-Bektaşilik ayrı bir din değildir. İslâm içi bir oluşumdur.

Cemevi, caminin alternatifi değildir. Aleviliğe-Bektaşiliğe özgü özel bir ibadet mekânıdır.

Cami/mescit, İslam’ın, Alevilik-Sünnilik ortaya çıkmadan önce de var olan mezhepler üstü mabedidir. Cami, ancak dinlerin sembolik ifadesi de olan kilise, sinagog gibi mabetler ile karşılaştırılabilir.

Kaynakça

Alevi Çalıştayları Nihai Rapor, Devlet Bakanlığı, Ankara 2010.

Altınok, Baki Yaşa, *Alevîlik-Hacı Bektaş Veli-Bektaşîlik*, Oba Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 2008.

Bozkurt, Fuat, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.

Cem Vakfı Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı(16-19 Ekim 1998 İstanbul)- *Alevi İslam İnancının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Cem Vakfı Çalışmaları ve Vakıf Genel Başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın Görüş ve Düşünceleri, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1992.

Dinî Araştırmalar, "Alevîlik" Özel Sayısı, C.12, S.33, Ankara 2009.

Doğan, Cafer, *Alevi İslâm'ın İslâm Anlayışı-Ehl-i Beyt Yolu*, Oba Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2008.

Eğri, Osman, "Alevîlik-Bektaşîliğin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Dinî Araştırmalar*, "Alevîlik" Özel Sayısı, C.12, S.33, ss.25-35, Ankara 2009.

-----, "Alevîlik-Bektaşîlik Hristiyanlıktan Etkilenmiş Midir", 1.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, ss.105-112, Ankara 1999.

Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevîlik- Bektaşîlik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977.

Eyice, Semavi, "Cami", *DİA*, VII, ss.56-90, İstanbul 1993.

ez-Zebidi, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latif, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih ve Tercemesi ve Şerhi*, Çeviren:Ahmet Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9.Baskı, C.I, Ankara 1987.

Fırlı, Ethem Ruhi, *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevîlik-Bektaşîlik*, Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

-----, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1990.

Güç, Ahmet, “Mâbed”, *DİA*, XXVII, ss.276-280, Ankara 2003.

Gürsoy,Şahin- Kılıç,Recep, *Türkiye Aleviliği Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009.

Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, Esad Coşan'ın Tenkitli Basımından Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1990.

-----, *Velâyetnâme*, Hazırlayan: Hamiye Duran, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2007.

Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, Hazırlayanlar: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2009.

İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Daru İhyâ'i't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1988.

İmam Muhammed Bakır-İmam Cafer Sadık, *Buyruk*, Yazan: Molla İbrahim, Çeviren ve Sadeleştiren: Baki Yaşa Altınok, Yayına Hazırlayan: Mustafa Aydoğdu, Ümit Ofset, Ankara 2011.

İz, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul 1990.

Kaplan, Doğan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2010.

Kılıç, Mustafa Cemil, “*Tarihten Günümüze Alevi İbadetleri*” *Tarihten Bugüne Alevilik, Sempozyum Bildirileri*, Cem Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, ss.159-168, Ankara 2010.

Kuran-ı Kerim ve Türkçe Meali, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, (www.diyaret.gov.tr).

Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

-----, *Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara 2003.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), *Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları*, İstanbul 2009.

Küçük, Abdurrahman, *Din ve Eğitim*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

-----, *Türkiye Meselelerine Dair*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

- , “Kuran’da Din ve Din Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları II, Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, ss.3-13, Ankara 2000.
- Küçük,Abdurrahman- Küçük,Mehmet Alparıslan, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşılık (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.
- Küçük,Abdurrahman- Tümer,Günay- Küçük,Mehmet Alparıslan, *Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.*
- Milliyet Gazetesi*, 7 Ocak 2004.
- Noyan, Bedri, *Bektaşılık-Alevilik Nedir, Doęuř Matbaacılık, Ankara 1985.*
- Onat, Hasan, “Kimlik ve Teoloji Bağlamında Alevilik-Bektaşılıkla İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Tarihten Bugüne Alevilik, Sempozyum Bildirileri, Cem Vakfı Ankara şubesi Yayınları*, ss.87-106, Ankara 2010.
- Önkall, Ahmet- Bozkurt, Nebi, “Cami”, *DİA, VII*, ss.46-56, İstanbul 1993.
- Sarıtaş, Süleyman, “Alevilik-Bektaşılık: Allah’a Kul, Muhammed’e Ümmet, Ali’ye Talib”, *Türk Yurdu Dergisi, C. 25, S.210*, ss.48-50, Ankara 2005.
- Selçuk, Ali, *Tahtacılar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.*
- Sezgin, Abdulkadir, *Hacı Bektaş Velî ve Bektaşılık, Sezgin Neřriyat, 3.Baskı, İstanbul 1991.*
- Sinanoğlu, A.Faruk, *Türk Kültüründe Alevi-Bektaři Olgusu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.*
- Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA, XIX*, ss.233-235, İstanbul 1999.
- Sofuoğlu,Cemal- İlhan,Avni, *Alevilik Bektaşılık Tartışmaları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.*
- Tümer, Günay, “Din”, *DİA, IX*, ss. 312-320, İstanbul 1994.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, I-II, Ankara 1998.*
- Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açından Alevilik ve Bektaşılık, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2008.*
- Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997.*
- Vakit Gazetesi*, 6 Ocak 2004.

Yeni Şafak Gazetesi, 6 Ocak 2004.

Yörükhan, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükhan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Zelyut, Rıza, *Türk Aleviliği-Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*, Kripto, 4.Baskı, Ankara 2010.

An Essay on Worship and Cem Houses in Alevism-Bektashism in Terms of History of Religions

Citation / ©Ünal, A. (2010). An Essay on Worship and Cem Houses in Alevism-Bektashism in Terms of History of Religions, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 10 (2), 151-176.

Abstract- *Cem ceremony that is one of the basic rituals of Alevism-Bektashism in Turkey is taking place in Cem Houses nowadays. However, there are disagreements on the religious and legal status of Cem Houses. This article is a trial on religious status of Cem Houses in terms of History of Religions. In this study, first of all, the position of Alevism-Bektashism is discussed within the perspective of History of Religions, in the first two chapters the notions of religion and worship is analyzed, and from this point of view it is surveyed that whether Alevism-Bektashism can be seen as an other religion and Cem ceremonies can be counted as a worship. In the third chapter, status of Cem Houses and also notions of temple and place of worship are tried to be detected.*

Key words- *Alevism-Bektashism, Religion, Worship, Temple, Place of worship, Cem House*